

Tezer Özlü, Yazının *Kadını* Tarafı...¹

Özge Soysal

Böyle yazdıklarını bildiğim, böyle yazabilmem için cesaret veren, hayatımda iyi ki varlar dediğim insanlara... Bir de nesnenin büyüleyiciliğine aldırmayan kedilerim Selo ve Soşa'ya....

I.

Bazı yazarlar vardır, yazdıklarıyla insanı karanlığın gözüne bakmaya çağırırlar. İnsanı bitkin düşürürler, ruhen, bedenen... Merak uyandırmadıklarından, karamsarlıktan ya da ilgisizlikten değil. Tam tersine, okuyucuyu rahvetinden uyandırıp yerinden kalkmaya zorladıklarından, derin bir nefes alıp, defalarca başınızı kitaptan kaldırmaya, olduğunuz yerde volta atmaya, sonra birden mihlanıp kalmaya ve işte etrafınıza bakmaya, düşüncelere, çağrışımlara sürüklediklerinden. Size hiç böyle oldu mu?

Cesaretleri, bağlılıkları, açıklıkları, yazıyla olan ilişkileri bir kere okuduğunuzda peşinizi bırakmayan yazarlar vardır. Okumadığınızda aç ve susuz kaldığınız. Tezer Özlü gibi, onun Pavese'si, Svevo'su, Kafka'sı gibi. Yazdıklarını yazarlıklarından, sürdürdükleri yaşamlardan ayıramadığınız. Acıyla, aşkla, edebiyatla, delilikle, sanatla, insanlıkla, yaşamla ve ölümle olan ilişkilerini neredeyse hiçbir büyülenme etkisi yaratmadan yazabilen, ama öte yandan da varolmanın her türlü ıstırabına ve coşkusuna derinden dokunabilen, yaşadığınızı duyumsatan yazarlar. Öngörülemez olan hiç bu kadar dayatıcı ve dayanılmaz olmamıştı, etkisini hiç bu kadar zerk etmemişti üzerime diyebileceğiniz türden... Hem avazınızın çıktığı kadar bağırarak, başkaldırarak, haykırarak hareket etmek istersiniz hem de öylece bir köşeye sinip için için ağlamak. İnsanı kendi yarığıyla bu denli içeriden karşılaştıran ama hiçbir zaman orada tek başınıza bırakmayan yazarlar vardır.

En nihayetinde bu illetten kurtulmanın tek yolunun yazmak olduğunu hissettiğiniz var gücünüzle. Yazmak, derdin de dermanın da aynı yerde buluşması. Tezer Özlü'nün deyimiyle "yeryüzüne dayanabilmek için" yazmak. Aşk gibi. Tek aşkı yazmak olan aşk gibi. Karşılığını bulamayan, gelecek bir cevabın güvencesinden mahrum kalan ve dahası bedeli bazen delice taşmalar, bazen melankoli de olsa, yolun bir durağında "iyi ki de" dediğiniz, başka türlü nasıl duyumsayabilirdim ki göğün sonsuz ufkunu? Özgürce inatlaşarak! Yazının, yazma aşkının kendisine has bir inatçılıkla.

Yine de nazik bir davet değildir bu. Ne de ılıman ve kendiliğinden. Sarsıcı, tutkulu ve bir o kadar da "buradayım" diyen bir davettir Tezer Özlü'nünkisi. *Çocukluğun soğuk geceleridir* çünkü insanı icabet ettiğinde bekleyen, küçük burjuva ailesinin, kurumların, okulların kasvetli, duygusuz, bunaltıcı yaşamıdır, peşini bırakmayan ölüm düşüncesidir, insanı yara bere içinde bırakan sevgisiz, masalsız, anlatsız ilişkileridir, akıl hastanelerinin, elektroşokların, psikiyatrik tedavilerin mecbur bıraktığı yenilgi ve farksızlıktır.

¹ Bu yazı 2022 yılında Yakın Kitabevi Yayınlarının Araştırma dizisinden çıkan "*Kadınlar... aşkları, yapıtları, yalnızlıkları*" kitabında yayınlanmıştır.

Başkaldırmak için acıları duyumsamak gerekir. Şüphesiz. Bu belki de Tezer Özlü'nün yazdıklarında okuyucuya ilk elden çarpan şeydir. Ne var ki, sadece bir başkasının acılarına baka kalınan bir bakışın büyüleyiciliğinde dondurmaz okuyucusunu. Çünkü en başta yazdıklarının hemen her satırından anlayabileceğimiz üzere kendisinin içine düşmekten beri durduğu, savaştığı bir şeydir bu: hapsolmek. Korkuyla, sansürle, çaresizlikle, öfkeyle ya da hayranlıkla, ne fark eder. Pencereleleri açıp rüzgârı içeriye almaya davet eder, dopdolu bir boşluğu içimize çekebilmek için bu sefer. Kendimizdeki başkaya, bilinmez olana “burada, bende, evindesin” diyebilmek için. Tarifi zor olanın yazarıdır Tezer Özlü, tarifi zor olanın izini süren ve bunu her türlü edebi geleneği bir kenara bırakıp, ne manidardır ki ancak başka bir dilin içinden geçerek yapabilmiş bir yazar. Taşları yerinden eden başka bir dilin, *kadinsının*.

II.

*“Orada yalnızlık en büyük yalnızlık içinde yitiyor. Hiçlikte. Ve yaşam yalnız rüzgâr, yalnız gökyüzü, yalnız yapraklar ve yalnız hiç değil mi?”**

Buradan sonra yazmak daha zor.

III.

“Gece, gündüzün devamı değildir.”

Kadinsıyı anlatmak ne mümkün... Yazılan değil, yazdıran şey olduğundan belki de.

-Pişt pişt, baksana, der gibi bir gün bir çocuğa. Mızırdanarak hatta somurtarak yürüyen. -hı ? der. Elimizde bir kese kâğıdı dolusu bir şeyler ve öylece yürürken yolumuzda. -Al, bu senin olsun. Gözleri büyür. Bu denli ansızın ve beklenmediktir. Her ikisi için de.

Tezer Özlü'nün yazdıklarının özellikle genç okuyuculara daha coşkulu bir yerden konuşması, ergenliğin kendimizdeki başkayla, kadinsıyla karşılaşmamızın bu özel zamanı olmasındandır hiç şüphesiz. Her hâlükârda zamansız yakalandığımız bir dönemeç. Olayların ve düşüncelerin kafamızın içinde çokça dönüp durduğu, içsel bir sessizliğin dinginliğini arayıp bulamadığımız, sınırların, tanıdık olunanın, varsayılanların örtüsünün kalktığı radikal bir karşılaşma ve kopuştur söz konusu olan. Kendiliğindenliği yitirdiğimiz ansızın. “*Bir şeyin değişmesinden ve hiçbir şeyin değişmemesinden korkuyorum*”² dediğimiz. Gerçek kapıdadır, bedenın titreşen, karıncalanan kapılarında.

Dopdolu bir boşluk. Baş döndüren. İnsanın ancak yaşamın bazı anlarında duyumsayabileceği türden. İzleyicisi olmayan ya da en basitinden olup olmadığına aldırmadığınız. Tek başınıza binip dans ettiğiniz bir dönme dolap gibi. Halbuki öncesinde yanınızda birileri olsun isterdiniz, olmuştur da. Yanınızda şaşkınlıkla gülümseyerek size bakan, kendisini az biraz dışarıda hisseden, nasıl eşlik edeceğini tam olarak bilmeksizin. Birilerinin bahçesinde biten yaban otu gibisinizdir. Kimilerinin biçmek, kimilerininse uyutmak, uydurmak istediği. Öyle ya da böyle,

* Her bir bölümün başındaki bu alıntılar Tezer Özlü'ye aittir.

² Tezer Özlü, *Kalanlar*, YKY, 1997 (2. Baskı).

baş döndürücü bir güzelliği seyre daldığımız. Belki de sadece bir farkın teslim edilmesini beklersiniz. Anlaşılmaya da yersiz ve uğraştırıcı olarak algılsa da neyse o olan bir farkın.

Kierkegaard'ın depremini andırır kadını; ele geçirip, hâkim olamadığı şeyin geri dönüşünden itibaren yüce bir kahramanın dramatik düşüşünü. "Bu sefer oldu" benzeri tekrarların da bir işe yaramadığı üstelik. Ya da Dostoyevski'nin kahramanına çektirdiği diş ağrısına benzer. Kurtulmakla kurtulmamak arasında bıraktığı dipten gelen güçlü bir sızıyla didişmeye. Üşengeçlik mi korku mu diye düşünürken başka bir şeyi işaret eder okuyucusuna: bu dayanılmaz sızidan alınan gizli zevki. Marguerite Duras'nın sezilemez, kavranamaz, belirlediği an yiten Lol V. Stein'ı gibidir ya da. Göz alıcı bir beyazlığın ortasında pusulasını kaybetmiş bırakan okuyucusunu. Tezer Özlü'nün "*Zaman dışı yaşamı*"nın her ne kadar birileriyle karşılıklı birtakım konuşmalar içinde olsa da karşılık vererek konuşmayan, diyalog dışı kadınının hiçbir yerdeliği gibidir adeta.

Her hâlükârda eserin hâkimi olmadığımız farklı bir okuma deneyimidir söz konusu olan ya da sadece dışarıdan ilişkileneemediğimiz. Olsa olsa orada olduğunu bildiğimiz ama o zamana değin kullanmadığımız bir uzvumuzu yeniden keşfettiğimiz bir deneyim olabilir. Ne yapacağımızı çok da kestiremediğimiz, öngöremediğimiz, birden kapımızda beliren bir karşılaşma. Ve de yeninin her belirişi gibi kaygı uyandıran, türlü sakarlıklara, huzursuzluklara ve aceceliklere gebe. Örtüler nerede? Tanış olduğumuz sözcükler, cevaplar, kavramlar? Yine de boşluk, bir kere varlığın indirgenemez, mutlak yalnızlığı olarak tanındığında, yalnızlaşmadan farklı olarak konuşturur, yazdırır, dönüştürür, bazen de kulak kesilerek beklemeyi ister. Dilin bu diğer tarafı, sözcüklerin gelişini hazırlayan, bütün sözlerin çıktığı bir kovuk gibidir. Calvino'nun betimleyişiyle "*Bütün sözler ve bütün koşuklar bu kurak yuvarlaktan çıkar; ormanlardan, savaşlardan, hazinelerden, şölenlerden geçen bütün yolculuklar, bizi yine buraya, bu boş ufkun ortasına getirir*"³.

IV.

"Zaman zaman kendimi tüm insanlıktan daha güçlü duyuyorum, ama kendimi aynı anda çıplaklıklarından sıyrılmaya çalışan ağaçlar kadar da bırakılmış duyuyorum. Özellikle ben'in ben'i bıraktığı anlarda. Ya da ikisi bütünleştiğinde. Ve birdenbire, şimdiye dek hiç algılanmamış bir duygu gelip beni buluyor: Bırakılmışlığın Tadı."

Tezer Özlü'nün yazdıklarını ne bir otobiyografi ne bir roman ne de salt bir anlatı olarak adlandırabiliriz. Yazınsal herhangi bir türe dahil edemediğimiz eseri birçok anısından, gönülden tutkuyla bağlı olduğu yazarların şehirlerine, sokaklarına, insanlarına yaptığı yolculuklardan hem var olduğu hem de özlemine kurduğu bir dünyada yaşamla ve ölümle hesaplaşmalarından oluşsa da fragmanlar şeklinde ilerler. Belki de yazının bu diğer tarafından, kadını tarafından yazmanın başka türlü pek de mümkün olmadığından. Salt estetik bir tercih olarak değil üstelik, aynı zamanda yazarın yazıyla ve sözcüklerle kurduğu etik bir tercih olarak da.

³ Italo Calvino, *Kesişen Yazgılar Şatosu*, YKY, 2014 (4. Baskı), çev. Semin Sayıt.

Ölümün yaşama içre olarak düşünülmesi, imkânsız sorusuyla ilişkilenenin bir başka yönünü açar, çünkü sonsuz olanı sonlunun ötesine değil, bizzat sonlunun içine yerleştirir. Dolayısıyla da sözcüklerin içerdiği ve işaret ettiği anlamların sınırlılıkları sözcüklerin ötesinde bulunan başka anlamlara açılmalarıyla sonsuzluğa uzanmaktan ziyade, doğdukları yerin boşluğunu, merkezlerinde barındırdıkları bu kovuğu, nam-ı diğer hiç nesneyi işaret ettikleri için bir ufka sahip olurlar. Magritte'in tablolarındaki gibi: gerçeküstü bir anlatıma ya da yanılısamaya ihtiyaç duymaksızın şeylerin temsil ettiklerinde hem en gerçek haliyle hem de ironik bir sarsıcılıkla oldukları halin dışına taşarak yer alması.

İlki, yazının, kelimeler ve şeylerle ilişkilenenin erkeksi tarafıdır. Sözcüklerin düzenlenişinin eksiklikle olan ilişkisini ilgilendirir ve dayanağını doğrudan bu eksiklikten ve sözcüklerden alır. Eksiklik konuşmaya, sözcüklere iter ve arzuyu doğurur. Sözcükler, dile getiremediklerinde ya da sadece kısmi olarak ifade edebildiklerinde yeniden eksikliği var ederler ve arzuya atılım verirler. Temsil dışı olan erişilemez olarak kalır ve özneliği yöneten de özneyi tamamlayacak olan nesnenin bu eksikliğidir.

Kadınısı taraf, sadece eksikliğin ve sözcüklerin düzenlediği bir öznelikten ibaret değildir. Sözcüklerin çıktığı, sözcüklere izin veren yere de gönderimde bulunur: sözcüklerin etrafında dans ettiği ve adımladığı boş bir alana, kovuğa. Dolayısıyla da arzuyu harekete geçiren şey sadece eksiklik ve sözcükler değil, söylemin gerçeği olan imkansızın ta kendisidir de. Nasıl tarif edeceğimizi bilemediğimiz ya da tam olarak hiçbir sözcüğün tanımlayamadığı, ardında kalan kısım. Sözcüklerin gelip dayandığı bir duvar misali. Ne var ki bu deneyimin kendisi eksikliğin yol açtığı bir engelden ya da kayıptan çok, eksikliğin üstlenildiği hatta *dolu dolu* yaşandığı -aşk değilse nedir?- bir deneyime yol açar kadınısı tarafta. İmkânsız olanın sevildiği neredeyse... Ya da şöyle diyelim, imkânsız olanın arzuya her seferinde yeniden atılım vermek için var edildiği. "Artık bitti" denilen yerde, bunu ıskalanan bir başarı, eksiklik ya da kayıp olarak deneyimlemektense, dile gelmeye duyulan sadakatin, henüz dile getirilemeyenin harekete geçirdiği arzunun bir coşkusu, devinimi olarak deneyimler.

Tezer Özlü'nün çocukluğundan ölümüne dek dostu olmuş Ferit Edgü, Tezer Özlü'nün "*Kalanlar*"ında, onu düşünürken gözünde hep bir örgü imgesinin canlandığından bahseder. Farklı renklerden, dokulardan, motiflerden oluşan, nerede başlayıp nerede bittiğini kestiremediğimiz. Hangi ilk ilmik, hangi ilk düğüm başlatır örgüyü? Hangi son ilmik bitirir, nerede tamamlanır örgü? Önümüzde bir motif, bir imge vardır ve genelde bunları düşünüp, bu soruları sormayız. Yazının kadınısı tarafında değilsek eğer... kendi sırtımızdaki örgüleri sökmeye yeltenmeyiz pek de. Süngüleri bir kenara bırakıp, kasırgaya tutulmayı. İhtimallerin gölgesindeki gerçekle karşılaşmak için en nihayetinde.

Tuhaf şey şu kadınısı, arzuyu bitirebilecek olan şeyi nasıl da arzuya yeniden atılım vermek için kullanmayı becerebiliyor? Yaşamının, yaşamın tarafında olarak üstelik!

Peki ya bunu talebe dair bir "fazla" olarak duyan erkeksi tarafın semptomuna ne demeli? Her bir tarafın kendisine has bir imkansız olduğu bir gerçek.

V.

"Göl kıyısında yüzünü güneşe vermiş.
Solgunluğu on yıllık bir ihtiyarlar evinden geliyor."

Yine de! *Gitmem gerek...*

VI.

“Yaşam, mutlak tutkularla dolu. Yaşamı sevmekle birlikte ölüme alışmak da büyüyor, geliyor. Güzellikler kalıyor. (...) Esintilerin yumuşaklığı, Akdeniz yağmurunun yoğunluğu gibi.”

Fragmanlar... Referanslarımızı coşkuyla ve içtenlikle selamlayarak her defasında, referanslarımızdan sıyrılarak yazmaya cesaret edebilmenin bir biçimi olabilir mi? Anılar, günlükler, günceler, denemeler, karalamalar, aşk mektupları... Bir yapıt büyük çoğunluğuyla fragmanlardan oluşabilir mi?

“Düzen ve güven kadar ürkütücü bir şey yoktur” diye yazar Tezer Özlü *Kalanlar*'da. İnsanoğlunun ihtiyaç duyduğu ve beklediği bu iki şeyin hayatındaki hemen her şeyi benzer ve alışıldık olanın sınırlarına sıkıştırma isteğinden kaynaklanmasına dem vurduğunu anlayabildiğimiz. Her daim sonrasını güvenceye alma kaygısından, güveni sahip olduğu sanılan bu güvenceyle ya da başkalarından gelen onayla bulmasından, sadakatin soru sormadığımız, merak ya da heyecan içermeyen ilişkilerin konforuna indirgenmesinden, içine yerleştirdiğimiz düzenin yeni olanı farksızlıkla karşılamayı getirmesinden fazlasıyla rahatsız olduğunu duyabileceğimiz.

Aslında fragmanlar, yazılan şeyin harmonisini her seferinde unutuşa düşen bir tanınmada bulunduğu bir stildir. Yapılandırılmış bütünlüklü bir bilgiden ya da kurgudan ziyade farklı bir ritmin kulağımıza çalındığı bir müzikalite işler. Hem çokça içine alan hem de başka yerlere, başka denizlere, tepelere, kıyı köşe kuytulara gezintiye çıkmamıza izin veren aksak bir ritim. Bir şeyleri kâğıda bıraktığımız, sonra başka bir şeye geçtiğimiz, derken bıraktığı izden yeniden geri dönüp ele aldığımız bir adımlayıştır. Öyle ya da böyle söyleyebileceğimiz her şeyi bir bir betimleyip doğrulayıp açıklamaktansa, okuyucuya güvenmeyi tercih ederiz. Okuyucu öznenin kendi duyusundan, ritmin onda uyandırdığı dalgalanmalardan itibaren bulup çıkarabileceği bir yeniye, beklenmedik olana güvenmeyi seçtiğimiz etik bir tercihtir bu. Ve de aynı zamanda bunun gelişini beklemeye koyulduğumuz; zaten orada olduğunu bildiğimiz, şaşırma izin vermeyen bir tanı(n)manın rahatlığındansa.

Kadınısı, her seferinde bilindik olanın yerleştiği bu ağırkanlı rehaveti, uyuşmayı yeniden bozguna uğratıp devindirmeye gelir. Parça parça eklemleyerek hakikati... Yine de her konuşan- varlık gibi kaçınılmaz olarak ihtiyaç duyduğu ve dahası aradığı, beklediği bir şey vardır: diğer taraftan gelecek sözcükler. Onay ya da beğeni sözcükleri bir yana, esneklikle salındığı ama vurgulu da olan bir ritmin esintisinin etkilerinin duyumsandığını duyabileceği özgün sözcükler.

Tezer Özlü'nün önce başka bir dilde, yıllarca iç içe olduğu Alman dilinde ve bu dilde düşünerek yazdığı *“Bir İntiharın İzinde (Cesare Pavese Üzerine Çeşitlemeler)”* 1983 yılında Marburg Yazın Ödülü'nü kazanır ve bundan bir sene sonra da Türkçede yayınlanır. Fakat aynı adla değil. Ferit Edgü, Tezer Özlü'ye yazdığı bir mektupta bu başlığın yerine *“Yaşamın Ucuna Yolculuk”* başlığını öneren ve aynı zamanda kitabın Türkçe baskısını hazırlayan kişidir. Tezer Özlü'ye aslında her ne kadar Pavese'nin izini sürmek olarak başlasa da sürdürdüğü izin kendi izi olduğunu yazar:

“Üstelik intiharın değil, yaşamının izi. İnsanlarla dolu yalnızlığının izi” diyerek ve Tezer Özlü’nün deyimiyle onu hafiyelik yapmaktan da kurtararak⁴.

Çocukluğun Soğuk Geceleri’nde “Ailemizde bir gelenek var. Ölülerimizi gömdükten sonra, mezarlarını yaptırmıyoruz. Hiçbirimiz de mezarlığa uğramıyoruz. Ölüm kesin bir sınır olmadığı için mi?” diye yazar. İnsana çarpan bir cümle. Neden bu kadar sonsuzluk özlemi, gitmeyi istemek hep, bu denli hiçbir yerdelik, hiçlik, çıldırmanın sınırlarını aramak diye sormadan edemiyor çünkü insan kendine. Düşüncelerinin bir roket gibi sonsuz bir boşluğa fırlayışının çok acı veren, ürküten bir şey olduğunu yazarken üstelik. Her ne kadar aklın sınırlarının çılgınlığı bilmeden yetersiz, kabul edilemez ve can sıkıcı olduğunu söylese de Kalanlar’da, başka bir şey daha söyler aslında Tezer Özlü. Yaşamındaki erkeklerin bu sınırlara ihtiyacı olduğu için de var olduğunu. Kendi yaşamına inanmadığında ya da kendi var oluşu yetmediğinde ona, sonsuz bir boşlukta tek başına yitmekten alı koyan, dinginleştiren, güç veren, coşkusuna eşlik eden sözcüklerin varlığına sarılabildiği. Kendi duyuşundan, öznelliğinden itibaren konuşan bir erkek, hatırlatan, hatırlayan ve işte şeylerle olan ilişkisinde imkansız meyletmeden de sevip sevinildiğini hissettirebilecek olan. Aşkın ötesini görebilen belki de...

Hafiyelikten, dahası çıldırıp sayıklamakla akli başında olmak arasındaki ikilikten kurtararak...

VII.

“Yaşamın kendisinin yazı yazmaktan çok daha gerçek, çok daha derin olduğunu da biliyorum.”

Gökten üç elma düşmüş... Birisi yazanın, birisi okuyanın, bir diğeri de yazdıranın başına...

⁴ “Her şeyin sonundayım”. Tezer Özlü-Ferit Edgü Mektuplaşmaları, yay. haz. Burak Fidan, Sel yayınları, 2016 (6.baskı).